

ДЭЛХИЙН САНХҮҮГИЙН ЗАХ ЗЭЭЛИЙН ӨНӨӨГИЙН ХЯМРАЛЫН ШАЛТГААН, НӨЛӨӨЛСӨН ХҮЧИН ЗҮЙЛС

А.Даваасүрэн*

XX зууны үеэс Нью-Йоркийн хөрөнгийн биржийн үйл ажиллагаанаас АНУ-ын эдийн засаг ихээхэн хамаарч ирсэн бөгөөд уг бирж нь эдийн засгийн байдлын гол барометр байхаас гадна зохицуулагч болж ирсэн онцлогтой зах зээл юм. Хөрөнгийн бирж дээр арилжаалагдаж байгаа үнэт цаасууд нь санхүүгийн байгууллагуудын хувьд хөрөнгөө бүрдүүлэх гол суурь хэрэгсэл болсоор ирсэн.

1980 оны төгсгөлд АНУ эдийн засгаа зогсонги байдлаас гаргахын тулд Билл Клинтонь Засгийн газрын үеэс Холбооны Нөөцийн систем бодлогын хүүгээ бууруулсны үр дүнд эдийн засаг тэлж харьцангуй таатай нөхцөл бүрэлдэж Alcoa inc, American express, Bank of America, Citigroup inc, Intel corp, General motors, Boeing co, Caterpillar inc, AT&T inc зэрэг үндэсний томоохон компани, банк, санхүүгийн байгууллагууд хөрөнгийн бирж дээр II, III эрэмбийн үүсмэл үнэт цаасыг гаргаж тэндээс ихээхэн хөрөнгө татаж өөрийн санхүүгийн эргэлтэнд оруулж байсан. Тухайн үед илүүдэл мөнгөн хөрөнгө нь санхүүгийн зах зээлийг урамшуулж, түүгээр олон төрлийн үүсмэл үнэт цааснууд дамжин өнгөрч энэ нь тус улсын эдийн засаг дахь инфляцийг бууруулж чадаж байсан. Ийм нөхцөлд банкинд хөрөнгөө хадгалуулах уламжлалт арга үнэ цэнээ алдаж, үнэт цаасанд хөрөнгө оруулах замаар мөнгөө богино хугацаанд ямар ч эрсдэлгүй найдвартай өсгөж болно гэсэн ойлголт ард иргэдийн дунд хүчтэй бий болдог. Тухайн үед хөрөнгийн бирж дээрээс үнэт цаас худалдан авсанаар 25-30 хувийн жилийн орлого хүртэж байсан. Тухайлбал 1990-ээд онд АНУ-ын нийт гэр бүлийн 60 гаруй хувь нь хөрөнгийн бирж дээрээс хувьцаа худалдаж авч, үнэт цаасны арилжаанд оролцох болсон. Ингэж хөрөнгийн бирж рүү маш олон янзын хөрөнгө оруулагчид орж арилжаанд оролцох нь зах зээлийг зохиомлоор хийлж хоосон бөмбөлөг мэт хөөрөгдөж түүнд дээрх эрэлтийг нэмэгдүүлж үүнийг дагаад эдийн засагт хий хоосон үнийн хөөрөгдөл бий болж улмаар бараа бүтээгдэхүүн, түүхий эдийн үнэ өсөхөд нөлөөлдөг. Энэ нь өнөөгийн хямралт байдлыг бий болгох урьдчилсан нөхцөл болсон гэж судлаачид үзэж байна. Цаашид гинжин урвал явагдаж энэхүү үнийн өсөлт нь инфляцийн огцом өсөлтийг бий болгож үндэсний компаниудын хувьд бараа бүтээгдэхүүний өртөг зардал өсөж тэдгээр борлуулалт муудахын хэрээр алдагдал хүлээж улмаар тэдний өрсөлдөх чадвар нь буурах нь ойлгомжтой болно.

* А.Даваасүрэн - доктор (Ph.D)

Үүнтэй холбоотой АНУ-ын эдийн засгийн үндсэн үзүүлэлтүүд муудаж эхэлсэн. Энэ тохиолдолд хөрөнгө оруулагчдын хувьд хувьцаа эзэмшиж байгаа компанийхаа санхүү, эдийн засгийн байдлыг маш сайн нягтлаж үзээд, цаашид муудах хандлагыг тодорхойлсны дараа хувьцаагаа зарж эхлэсэн нь хөрөнгийн бирж дээрх нөхцөл байдлыг улам муутгахад хүргэдэг зүй тогтолтой.

2002 оны хавраас АНУ-ын Нью-Йоркийн хөрөнгийн бирж дээр хөрөнгө оруулагчдад орлого олох чадвар муудах болж тэдний хувьд ихээхэн эрсдлийг дагуулах эхлэл тавигдаж үнэт цаасны ханш унах анхны шинж тэмдэг илэрсэн гэж шинжээчид үздэг. Энэ үйл явц улам эрчимтэй үргэлжилж АНУ-ын томоохон компаниудын хувьцаануудын гол гол индексүүд Dow Jones, S&P500, NASDAQ унаж эхэлсэн. Яг ийм нөхцөл байдал 1929 онд АНУ-ын Wall Street-ын хөрөнгийн бирж дээр болж байсан ба энэ нь улмаар дэлхийн эдийн засгийг бүхэлд нь гүнзгий хямралд оруулж байсан түүх бий. Энд нэг сонирхолтой жишээ дурьдахад АНУ-ын алдартай банкны эзэн тэрбумтан Джон Морган их мэдрэмжтэй хүн байсан бөгөөд тэрээр хувьцааны ханш унаж хөрөнгийн биржийг нурж унахаас хэдхэн хоногийн өмнө өөрийн эзэмшилд байгаа бүх хувьцаагаа амжиж зарж дууссан. Энэ тухай тодруулахаар түүнийг конгресст дуудаж “Джон Морган та ямар нэгэн хүний хүч, чадлаас давсан онцгой мэдрэмжтэй хүн үү, эсвэл энэ зах зээлийг та л удирдан залдаг хүн юм биш биз” гэсэн асуулт тавихад Д.Морган: “Намайг ийм шийдвэр гаргахад гудамжинд суудаг жирийн гутал цэвэрлэгч нөлөөлсөн гэж хариулсан. Тэрээр: би нэг өдөр гудамжинд гутлаа цэвэрлүүлээд сууж байтал гутал цэвэрлэгч хөрөнгийн бирж дээр төмөр замын компаниудын хувьцааны ханш ирээдүйд яах талаар та хэлж өгөөч? би тэнд хэдэн хувьцаа эзэмшдэг юм гээд асуутал надад хөрөнгийн бирж дээр гутал цэвэрлэгч хүртэл тоглож байхад над шиг өндөр мэргэжлийн хүнд хийх ажил байхгүй юм байна гэж ойлгоод маш хурдан бүх хувьцаагаа зарсан гэж хариулдаг.

Дэлхий нийт үе үеийн эдийн засгийн хямралуудаас гарах олон арга жорыг хэрэглэж туршиж ирсэн байдаг. Тухайлбал 1929 оны дэлхийн санхүүгийн хямралаас АНУ дангаараа гарах гэж оролдоод чадаагүй ба энэ нь дэлхийн II дайнаар дууссан. 1990-ээд онд Билл Клинтонь Засгийн газрын үед сул чөлөөтэй хөрөнгийг гадаад улс орон руу зээлдүүлэх замаар хямралаас урьдчилан сэргийлж зайлсхийж байсан бол 1970-аад оны нефтийн хямрал, 1980-аад оны дэлхийн улс орнуудын өрийн хямралын үед АНУ нь Засгийн газрынхаа зардлыг нэмэгдүүлэх ялангуяа цэргийн зардлыг нэмэгдүүлэх замаар хямралаас гарч байсан. Тухайн үед АНУ-д “Рейганомика” гэдэг эдийн засгийн бодлого нь хүйтэн дайныг дэгдээж зэвсэглэлээр хүчтэй хөөцөлдөж,

батлан хамгаалах зардлыг нэмэгдүүлсэнээр богино хугацаанд хямралын хурц үеийг даван туулж ажилгүйдлыг бууруулж чадсан.

Сүүлийн жилүүдэд АНУ-ын эдийн засаг хямралын хэд хэдэн шинж чанартай болсон. Тухайлбал АНУ-ын эдийн засгийн өсөлт 2007 онд 2.2 хувьд хүрсэн байхад долларын масс буюу мөнгөний нийлүүлэлтийн өсөлт 10 хувьд хүрч маш их хэмжээний сул чөлөөтэй хөрөнгө эдийн засаг эргэлдэх болсон. Ийм тохиолдолд АНУ-ын Холбооны Нөөцийн Сан, Засгийн газрын зүгээс үнэт цаасныхаа хүүг нэмэгдүүлэх арга хэмжээ авч болох байсан боловч үндэсний үйлдвэрүүдийн өрсөлдөх чадвар нэгэнт муудчихсан нөхцөлд гаднаас их хэмжээний хөрөнгө дотоод зах зээл рүү орох нь хөрөнгийн бирж дээрх нөхцөл байдлыг улам муутгахад нөлөөлж хий хоосон сул чөлөөтэй мөнгө эргэлдэж эцэст нь АНУ-ын Засгийн газрын өрийн хэмжээг нэмэгдүүлэхэд хүрч улмаар Холбооны Нөөцийн Сан мөнгөний бодлогоо хяналтаас алдахад хүрээд байв. Өнөөгийн хямралт байдлыг үүсгэх нөгөө нэг хүчин зүйл нь 1990-ээд оны эдийн засгийн харьцангуй таатай үед АНУ-ын Засгийн газар үнэт цаасныхаа хүүг 3 хүртэл хувиар бууруулсаны үр дүнд Засгийн газрын хуримтлагдсан өр хувийн сектор руу шилжиж АНУ-ын үндэсний компаниуд нь их хэмжээний өртэй болсонтой холбоотой бөгөөд ингэснээр тэдгээрийн санхүүгийн байдал улам хүндэрч, өнөөгийн энэ хямрал үүсэх анхдагч нөхцөл үүсэн ч гэж үздэг. Энэ үеэс Нью-Йоркийн хөрөнгийн бирж дээр маш их хэмжээний доллар тэрбум тэрбумаараа шатаж үнэ нь унаж эхэлсэн. Энэ нь АНУ-ын зах зээл дээр төдийгүй дэлхийн даяар ихээхэн хэмжээний сул чөлөөтэй долларын илүүдлийг бий болгож улмаар долларын ханшийг эрчимтэй унагахад хүрдэг. Энэ үед дэлхий нийтийн зүгээс долларт итгэх итгэл суларч, хөрөнгө оруулагчид хөрөнгөө юунд оруулах вэ гэсэн сонголтын өмнө тулгарч евро, иенийг ихээхэн худалдан авч тэдгээрийн эрэлтийг нэмэгдүүлж улмаар ханшийг нь өсгөдөг. Гэтэл Европын холбооны улсуудын эдийн засгийн өсөлт 2007 онд 2.9 хувь, Японы эдийн засгийн өсөлт 2.1 хувь хүрч эдгээр зах зээлүүд дээр нөхцөл байдал тийм ч таатай бус учир хөрөнгө оруулагчид хөрөнгөө алт, зэс болон нефтийн фьючерийн гэрээнд оруулахаар шийдвэрлэсэнээр эдгээр бараа, түүхий эдийн үнийг өсгөхөд хүргэж 2008 оны 4 хүртэл урьд байгаагүйгээр хамгийн өндөр өссөн.

Нью-Йоркийн хөрөнгийн биржийн өнөөгийн хямралын эхлэл нь нөгөө талаас, арилжааны банкуудын зүгээс орон сууцны урт хугацаатай моргейжийн их хэмжээний зээлийг ард иргэдэд олгосон нь өнөөгийн өндөр инфляцийн үед тэдний төлбөрийн чадвар буурч хуримтлалын хэмжээ багасаж, зээлийн эргэн төлөлт муудсанаар томоохон арилжааны банкуудын санхүүгийн нөхцөл байдал хүндэрч ирсэн. Ард иргэдийн

төлбөрийн чадвар буурах болсон шалтгаан нь АНУ-д байрны түрээс, цахилгаан дулаан, бензин шатахуун, хүнсний бараа, түүхий эдийн үнийн өсөлт нь цөөхөн ам бүлтэй ч гэсэн өрх бүр хувийн хаусанд амьдардаг дундаж америкчуудын бодит орлогод сөргөөр нөлөөлж тэд олсон орлогынхоо ихэнхийг зөвхөн хүнсний бараа бүтээгдэхүүн болон өдөр тутмын хэрэгцээнд зарцуулж хуримтлуулах боломж багассантай холбоотой гэж мэргэжилтнүүд үздэг. Урьд өмнө нь АНУ-ыг дэлхийн хамгийн өндөр төлбөрийн чадвартай тансаг хэрэглээтэй зах зээл гэж тооцогдож тэнд өндөр техник технологийн багтаамжтай барааны эрэлт үүсэж ийм бараа анх тэнд үйлдвэрлэгдэж туршигдаад дараа нь дэлхийн хөгжилтэй орнууд руу технологио экспортлож, хилийн чанадад тухайн барааны үйлдвэрлэлийг явуулаад дараа импортоор авдаг гэсэн ойлголт аль хэдийн хуучирчээ.

Дээрхи хүнд байдлаас гарахын тулд 2006 онд АНУ-ын Холбооны нөөцийн сангаас бодлогынхоо хүүг бууруулах замаар долларын ханшийг (долларын девальвацийг) үргэлжлүүлэн унагах бодлого хэрэгжүүлсэн нь үндэсний компаниудын өрсөлдөх чадварыг алсдаа дээшлүүлэхэд хэрэгтэй боловч нэгэнт хүндэрчихсэн зах зээлийн нөхцөл байдлыг улам хямруулж ингэсэнээр банк санхүүгийн байгууллагуудын хөрөнгө үнэгүйдэж АНУ-ын томоохон банкууд шил шилээ харан дампуурсаар байна. Банк нь өөрөө халгаламж, хувьцаа эзэмшигчдийн хөрөнгө дээр тогтдог тул түүнд итгэх итгэл буурахад хөрөнгө оруулагчид хөрөнгө татсанаар томоохон санхүүгийн пирамидууд нурж унахад хүрдэг.

Ийнхүү АНУ-ын санхүүгийн зах зээлийн хямрал нь цаашид тархаж дэлхийн томоохон хөрөнгийн биржүүдэд сөргөөр нөлөөлөх болсоноор дэлхий нийт хямралт байдалд ороод нилээд хэдэн сарын нүүрийг үзэж байна. Ийнхүү Сангийн сайд Хенк Полсоны боловсруулсан АНУ-ын санхүүгийн зах зээлийг аврах 700 тэрбум долларын өртөг бүхий төлөвлөгөөг Конгресс хүлээн авч 10 сарын 3-нд баталсан. Конгрессын зүгээс 700 тэрбум доллартай тэнцэх хэмжээний сангийн үнэт цаасийг гаргах эрхийг Сангийн яаманд өгсөн бөгөөд энэ мөнгийг дэлхийн санхүүгийн зах зээлээс сул чөлөөтэй долларыг татан төвлөрүүлэхийг төлөвлөж байна.

Энэ хөрөнгөөр Засгийн газар банкуудаас моргейжийн зээлээр олгосон эргэлзээтэй муу зээлийн өрийг худалдаж авч банкуудыг дампуурлаас аврахад чиглэгдэх ёстой гэж Хенк Полсон үзэж байна. Ингэж Засгийн газар нь моргейжийн үнэт цаасийг бүхэлд нь худалдан авах болсоноор орон сууцны зээл авсан хүмүүс барьцаанд байгаа орон сууцаа алдах эрсдлээс аврагдах болж 4 сая орчим моргейжийн зээл эзэмшигчдийн орон сууцыг зээлдүүлэгч банкны зүгээс хурааж авах асуудлыг таслан зогсоож тэдний зээлийн эргэн төлөлтийг сайжруулж чадна гэж мэргэжилтнүүд итгэлтэй хэлж байна. Энэ тухай таатай мэдээ

дэлхий даяар түгэхэд хөрөнгө оруулагчдын итгэл жаахан ч гэсэн өсөж 10 дугаар сарын 14-ны байдлаар АНУ, Европ, Азийн томоохон хөрөнгийн биржүүд дээр Dow Jones индекс 11.08 хувь, NASDAQ индекс 11.81 хувь S&P500 индекс 11.58 хувиар өссөн нь сүүлийн 75 жилийн хугацаанд хамгийн муу байсан долоо хоногоос анхны удаа өссөн бол Английн FTSE100 индекс 8.3 хувь, Японы Никкей индекс 13.4 хувь, Германы Дах индекс 11.4 хувь, Францын Сас40 индекс 11.18 хувиар тус тус өсөж дэлхийн хөрөнгийн зах зээлүүд дээр байдал нааштай болох хандлага ажиглагдаж ирсэн.

Бушийн Засгийн газар 700 тэрбум хөрөнгөөс 125 тэрбум долларыг АНУ-ын Ситигрупп, Голдмэн Сачс групп гэх мэт хамгийн том 9 банкинд оруулсанаар Засгийн газрын зүгээс санхүүгийн системд хөрөнгө оруулагчдын итгэлийг дээшлүүлэх хамгийн сүүлтчийн оролдлого болно гэж үзэж байна. Гэвч дээрхи арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэхэд АНУ-ын Засгийн газрын өр, төсвийн алдагдлын хэмжээ үндсэндээ 2 дахин өснө гэж зарим мэргэжилтнүүд санаа зовож Хенк Полсоны төлөвлөгөөг шүүмжилж байна. Европын санхүүгийн зах зээлийг тогтворжуулахад зориулж Германы Засгийн газраас 10.0 сая евро, Францын засгийн газар 14 сая еврог зарцуулахаар болсоноо зарласан.

Тэгвэл Олон Улсын Валютын Сангийн тэргүүн Страус Кан Вашингтонд хэлсэн үгэндээ: дэлхийн санхүүгийн систем сүйрлийн ирмэгт тулаад байна гэж мэдэгдээд Олон Улсын Валютын Сан хүнд байдалд байгаа хөрөнгө шаардлагатай орнуудад зээл олгоход бэлэн байгаагаа илэрхийлсэн. Цагаан ордонд болсон АНУ-ын Ерөнхийлөгч Д.Буш, Олон Улсын Валютын Сангийн тэргүүн Страус Кан, Дэлхийн Банкны тэргүүн Роберт Зоелик болон Их 7 улсуудын Сангийн сайд нарын уулзалтаас Их 7-гийн сайд нар банкуудын мөнгөний эргэлтийг нэмэгдүүлэх, зээлийн урсгалыг чөлөөлөх замаар моргейжийн зах зээлийг сэргээх тухай 5 үе шаттай төлөвлөгөө гаргасан. Энэ уулзалт дээр АНУ-ын Сангийн сайд Хенк Полсон АНУ нь 1930 оноос хойш анх удаагаа банкуудад шууд хөрөнгө оруулалт хийхээр төлөвлөж байна гэж мэдэгдсэн. Түүнчлэн энэ уулзалт дээр Их 7 улсуудын төв банкууд өөрсдийн бодлогын хүүгээ хагас хувиар нэгэн зэрэг бууруулахаар тохиролцсон. Гэвч дэлхийн санхүүгийн зах зээл дээр АНУ-ын гол гол үнэт цааснуудын индекс Dow Jones, NASDAQ, S&P500 10 сарын 16-ны даваа гариг гэхэд буцаад унаж байнгын тогтворгүй хэлбэлзэл ихтэй байсаар байна.

Глобальчлалын эрчимтэй үед улс орнуудын эдийн засаг бие биенээсээ хамаарах хамаарал улам бүр нэмэгдэж нэг оронд үүссэн хямралт байдал нь маш түргэн хугацаанд бусад улс орнуудын эдийн засгийн тогтвортой байдалд ноцтой нөлөөлөх болсон.

10 дугаар сарын 23-нд Bloomberg-т мэдээлсэнээр дэлхийн эдийн засгийн түүний дотор АНУ-ын Wall Street-ийн хөрөнгийн бирж дээрх нөхцөл байдал жаахан зөөлөрч аажмаар тогтворжиж эхэлмэгц улс орнуудын Засгийн газрууд татварын бодлогодоо өөрчлөлт оруулах ажилдаа шамдан орлоо. Тухайлбал Япон улс ашгийн татварыг бууруулах, Герман улс татварын буцаан олголтыг хянаж үзэх, Франц улс 2010 он хүртэл бизнесийн хөрөнгө оруулалтанд оногдох татварын асуудлыг судлаж үзэхээр болов. Түүнчлэн Их 7 улсуудын тэргүүн нар 11 сарын 15-нд АНУ-д дэлхийн санхүүгийн хямралтай тэмцэх ажилд хэрхэн дэвшил гарч байгааг хэлэлцэх, хямрал дахин давтагдахаас сэргийлэх асуудлаар ярилцахаар болж байна.

Манай өмнөд хөрш БНХАУ нь өөрийн экспортынхоо 20 гаруй хувийг АНУ-ын зах зээлд гаргадаг бөгөөд Америкийн эдийн засгийн хямралаас болж Хятадын барааны эрэлт багасаж энэ нь тус улсын экспортын үйлдвэрлэлийг бууруулах болсоноор Хятадын эдийн засгийн өсөлт сүүлийн 5 жилд байгаагүй хамгийн бага хэмжээнд хүрч зөвхөн энэ III улиралд 9.0 хувьд хүртэл буурч цаашид сэргэх хандлага ажиглагдахгүй байна. Ийм нөхцөлд БНХАУ-ын Засгийн газар оёмол, нэхмэл хувцасны экспортын татварын нөхөн олговрын хэмжээг нэмэгдүүлэх шийдвэрийг саяхан гаргасан байна. Манай хойд хөрш ОХУ-ын богино хугацаатай хөрөнгийн зах зээл дээр үнэт цаасны RTS индекс 53.55 хувиар унаж тус бирж нь 2 удаа арилжаагаа зогсоож хаахад хүрч эдийн засагт ноцтой хүндрэл гарах болжээ. Тус улсын Роснефть, Газпром зэрэг томоохон компаниуд ашиггүй ажиллаж байсан бол дээрх 700 тэрбум долларын санхүүгийн зах зээлийг аврах төлөвлөгөөний хүрээнд авч байгаа шаталсан арга хэмжээний үр дүнд дэлхийн зах зээл дээр долларын ханш өсөх хандлага ажиглагдсан тухайлбал сүүлийн 1.5 жилийн хугацаанд ОХУ-д рублийн ханш анх удаа суларч долларын ханш чангарч эхэлсэн нь үндэсний үйлдвэрүүдийн өрсөлдөх чадварт эерэгээр нөлөөлөх болно.

Дэлхийн зах зээл дээр алтны үнэ 4 сараас хойш 38.8 хувь, зэсийн үнэ 58.7 хувиар буурч цаашид тогтмол унах хандлагатай байгаа нь бидний алтан боломжийг өдөр ирэх тутам багасгаж, нөгөө талаас дэлхийн зах зээл дээр нефтийн үнэ буурах нь энэ төрлийн бүтээгдэхүүний үнээс ихээхэн хамааралтай бидэнд ОХУ ойрын үед нефтийн экспортын татвараа бууруулах шийдвэр гаргаж байгаа нь сайшаалтай юм. Гэвч дэлхийн зах зээл дээр алт зэсийн үнийн уналт цаашид үргэжилбэл гэнэтийн ашгаас манай улсын төсөвт орох татварын орлого багасаж улмаар төсвийн орлогын төлөвлөгөө тасрах эрсдлийг дагуулж байна. Нөгөө талаас төсвийн зарлага санхүүжилтын хатуу бодлого, мөнгөний хатуу бодлогыг хамт хэрэгжүүлэх нь улс орны

эдийн засаг дахь нийт эрэлтийг эрс багасаж, эдийн засгийг богино хугацаанд царцааж, бизнест сөргөөр нөлөөлж, улмаар ажилгүйдэл, ядуурал газар авч, нийгмийн бухимдлыг хурцатгах ноцтой аюулд хүрч болзошгүй байдалд байна. Дээрх нөхцөл шалтгаанаас үүдэн 2008 онд манай улсын экспортын үйлдвэрлэл цаашлаад эдийн засгийн өсөлт 6-7 хувь хүртэл буурах тооцоо гарч байна.

Иймд Хятад улсын зах зээлд экспортын бүтээгдэхүүнийхээ 74.3 хувийг гаргадаг, импортынхоо 34.6 гаруй хувийг ОХУ-аас авдаг, энэ 2 зах зээлээс туйлын хамааралтай байдаг манай улсын хувьд Оюу-толгой алт зэсийн, Асгатын мөнгөний, “Цагаан суварга”, “Цавын” өнгөт металын, Таван толгойн коксжих нүүрсний ордуудын нөөцийг яаралтай ашиглаж эдийн засгийн эргэлтэнд оруулах асуудлыг хойшлуулахгүйгээр шийдэхгүй бол УИХ-ын сонгуулиар иргэн бүр 1.5 сая төгрөг олгох амлалт биелэх боломжгүй байдалд орохоор байна.

Дэлхийн санхүүгийн хямралаас улс орнууд том бага гэхгүй өөрсдийгөө урьдчилан сэргийлэх талаар хамтын хүчээр эрс шийдэмгий арга хэмжээг авч хэрэгжүүлж эхэлсэнтэй адил Монгол Улс дэлхийн улс орнуудтай тогтоосон хоёр талт болон олон талт гэрээ хэлэлцээрүүдийг бүрэн ашиглахын зэрэгцээ, төсөв, мөнгө, зээлийн болон гадаад худалдааны харилцан уялдаатай бодлогыг зохистой хэрэгжүүлэх, тухайлбал төсвийн зарлагын бодлогоо хэвээр хадгалж, цалин тэтгэвэр, тэтгэмж, хөрөнгө оруулалтыг нэмэхгүй байж болох боловч мөнгөний бодлогыг аажмаар сулруулах шаардлагатай байна. Ингэснээр банкны зээл дээр тогтдог манай ихэнхи бизнес эрхлэгчдийн зээлжилт нэмэгдэхийн хэрээр тэдний үйл ажиллагаа идэвхижиж, улмаар ард иргэдийн төлбөрийн чадвар нэмэгдэж эдийн засаг дах нийт эрэлтийг урамшуулан цаашлаад өсөлтийг бий болгох таатай боломж үүснэ гэж үзэж байна. Хэрэв мөнгө, санхүү, төсвийн хатуу бодлого удаан хугацаанд үргэлжилбэл манай экспортын барааны өрсөлдөх чадвар буурах нөхцөл бүрэлдэхийг анхаарах хэрэгтэй.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

1. Монгол Улсын нийгэм эдийн засгийн үзүүлэлтийн дэлгэрэнгүй эмхтгэл: Монгол Улсын үндэсний статистикийн газар.2007: Улаанбаатар хот.
2. А.Даваасүрэн, “Олон улсын валют, санхүү, зээлийн харилцаа” сурах бичиг Улаанбаатар хот, 2006. х-250
3. Международные экономические отношения: Учебник для вузов /В.Е.Рыбалкин, Ю.А.Щербанин, Л.В.Балдин и др.; Под ред. проф. В.Е.Рыбалкина. –3-е из., перераб. и доп. – И.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999.-503с.
4. Международные экономические отношения: Учебник /Под ред. Е.Ф. Жукова. -М.: ЮНИТИ, 1999, -485с.
5. Международные экономические отношения: М43 Учебное пособие /Под ред. С.Ф.Сутырина, В.Н.Харламовой. -СПб.: Изд-во С.-Петербургского университета, 1996. -248с.
6. Кобяков.А.Б., Хазин.М.Л. “Закат империи доллара и конец”, “Рах Americana”. М.: Вече, 2003.-368с. (новый ракурс)
7. <http://news.bbc.co.uk/>
8. <http://www.bloomberg.com>
9. <http://www.cnn.com>
10. <http://www.imf.org>
11. <http://www.worldbank.org>
12. <http://www.unctad.org>
13. http://www.forex.com/open_forex_account.html
14. <http://www.ny.frb.org/education/fx/role.html>
15. <http://money.cnn.com/>
16. <http://www.forex.com/learn.html>
17. <http://www.dailyfx.com/currency-rooms/euro-european-dollar.html>
18. <http://commoditytradings.info/>
19. <http://www.tokyoexchange.com/>
20. <http://www.investorsdailyedge.com/ppc/commoditiestrading>